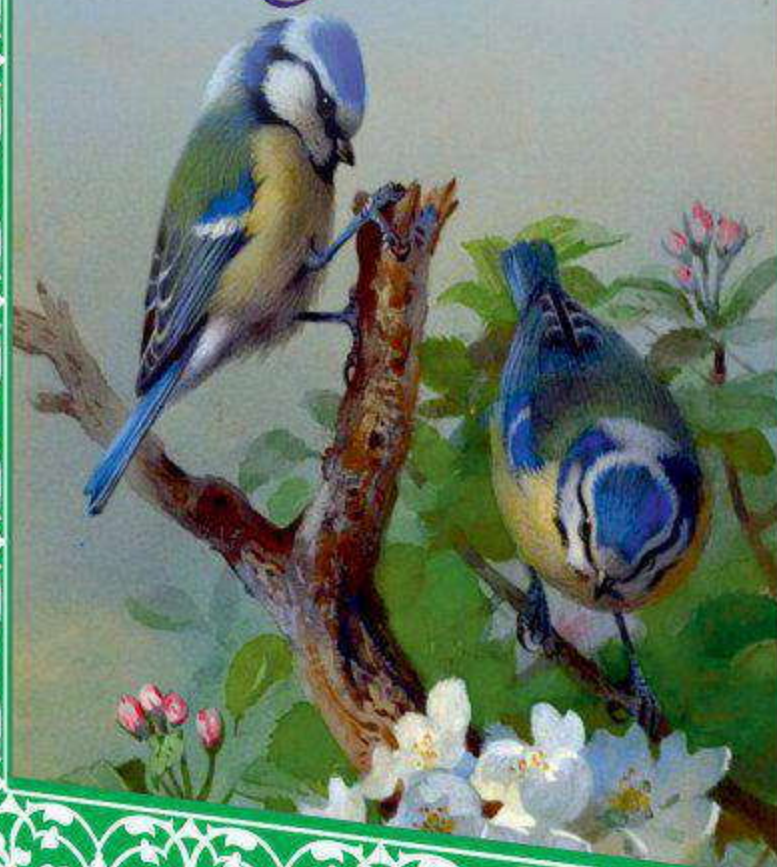

АЛИШЕР
НАВОИЙ

Лисон ут-тайр

УЎК: 821.512.133 (092)

КБК: 83.3 (5Ў)1

А – 15

Алишер, Навоий

«Лисон ут-тайр». Сўзбоши, табдил ва изоҳлар муаллифи Манзар Абдулхайр ва Абдуҳамид Пардаев. – Т.: Янги аср авлоди, 2019. – 544 б.

ISBN 978-9943-20-604-5

Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоий асарлари матнини ўрганиш унинг ҳаётлик чоғларидаёқ бошлаб юборилган эди. Бу анъана эндиликда ҳам давом этаётир. Айни маънода ушбу табдилда илк бор шоир асарларининг матний тадқиқ қилинмаган жиҳатлари қайта ўрганиб чиқилган. Энг муҳими, унда улуғ шоирнинг «Лисон ут-тайр» асари илк бор ҳам янгича насрий, ҳам шеърий табдил қилинди. Бу тарз улуғ шоирнинг ушбу фалсафий-тасаввуфий асари моҳиятини соддалаштириб кенг китобхонларга тарғиб қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Табдил адабиётшунос, тилшунос, шарқшунос, матншунос ва барча мумтоз шеъриятимиз муҳибларига манзур бўлади, деган умиддамиз.

УЎК: 821.512.133 (092)

КБК: 83.3 (5Ў)1

Сўзбоши, табдил ва изоҳлар муаллифи

Манзар Абдулхайр, Абдуҳамид Пардаев

ISBN 978-9943-20-604-5

© Алишер Навоий. «Лисон ут-тайр». Янги аср авлоди», 2019 йил.

СЎЗБОШИ

Алишер Навоий асарлари матнини муфасссал ўрганиш усуллари бундан анча бурун бошланган. Шу пайтгача Навоий асарлари матнини ўрганишда ўзига хос матний тадқиқ этиш усуллари кенг фойдаланиб келинганлиги таҳсинга лойиқ. Зеро, улуғ шоир асарларини матний тадқиқ этиш усуллари, энг аввало, матншунослик тадрижий та-раққиёти учун икки йўналишда хизмат қилади:

1) Навоий асарларининг мукаммал илмий-танқидий матнини тузиш ва шу асосда тўлиқ шарҳлар билан таъминланган шоир асарлари илмий ва илмий-оммабоп нашрларини амалга ошириш учун; 2) бу борадаги илмий текширувлар шоир асарлари матнини ўрганиш юзасидан олиб бориладиган назарий характердаги илмий тадқиқотлар учун ҳам асосий омил вазифасини ўтайди. Айни шу маънода қуйида Алишер Навоий асарлари матнини ўрганишнинг ана шундай айрим матний тадқиқ этиш усуллари, аниқроғи, назмий матнни насрий баёнлаш усули («Фарҳод ва Ширин» достони асосида) – мезони хусусида фикр-мулоҳазаларимизни баён этмоқчимиз.

Шуни айтиш жоизки, Навоий асарлари матнини илмий ўрганишда амалга оширилган дастлабки тадқиқот ишлари, асосан, 1938 йилдан бошланган эди¹. Унғача фақат 1928 йили нашр этилган «Ўзбек

¹ Шамсиев П. Навоий асарлари матнларини ўрганишнинг баъзи масалалари: ф.ф.д. ...дисс. – Т., 1969. – Б. 1.

адабиёти намуналари» тўпламидан бошқа кўзга кўринарли бирор-бир тадқиқот иши мавжуд эмас эди. Эътироф этилганидек, 1938 йили Навоий анжуманини ўтказишга тайёргарлик кўриш муносабати билан шоир асарлари матнини нашр этиш, яъни «Хамса»ни насрий ифода, изоҳ ва луғатлари билан нашрга тайёрлаш ишлари йўлга қўйилди. Навоий юбилейини ўтказувчи махсус комиссиянинг аъзоси бўлган академик Фафур Фулом тайёргарлик ишларида фаол иштирок этади. У «Фарҳод ва Ширин» (1940) достонини насрий баёнлаш усули билан лотин алифбоси асосидаги ўзбек ёзувида нашрга тайёрлайди. Бу ҳақда таниқли матншунос олим Порсо Шамсиев шундай ёзади: «Бу текстологик усул ўша даврда янгилик бўлиб, у қабул қилган принцип асосида шоирнинг бошқа асарлари ҳам насрий баёни илова қилинган ҳолда нашрга тайёрлана бошланди». Дарҳақиқат, бу матний тадқиқ этиш усули, яъни достоннинг замонавий насрга ўгирилиши 20–30-йиллар ўзбек навоийшунослигининг ўзига хос янги бир соҳаси бўлиб қолди². Шоирнинг бу фаолиятини айрим адабиётшунос тадқиқотчилар шундай баҳолайди: «Фафур Фуломнинг «Фарҳод ва Ширин» достонини нашрга тайёрлаганлиги, шубҳасиз, ўзбек текстологияси фанига қўшилган муносиб ҳисса бўлиб, бу факт Фафур Фуломни биринчи ўзбек текстолог олимлари қаторига қўяди»³.

Шарқ қўлёзма матнларини ўрганиш усулидаги бу оригиналлик, айниқса, Навоий асарлари матни бўйича Ғ. Фулом олиб борган тадқиқот ишларида яққол намоён бўлади. Шоир эришган бу ютуқлар

² Ҳайитметов А. Адабий меросимиз уфқлари. – Т., 1997. – Б.53.

³ Равшанов А. Фафур Фуломнинг адабиётшунослик фаолияти // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 1973, -№4. – Б.28.

нафақат унинг шеърӣй салоҳияти билан, балки ўз даврида ҳамнафас бўлган Е.Э.Бертельс, В.В.Бартольд, А.К.Боровков каби олимларнинг навоийшуносликка бағишланган тадқиқот ишларидан бохабар бўлганлиги билан ҳам характерлидир. Шунингдек, шоирга Навоий асарлари матнини теран англаш ва чуқур шарҳлашда туркий ҳамда эски ўзбек ёзувининг имловӣй, хаттӣй хусусиятларини билиш баробарида араб, форс тилларини талаб даражасида пухта билганлиги ҳам қўл келди. Чунончи, матний тадқиқ этишнинг назарӣй асоси матн тарихини ўрганиш билан белгиланади. Зеро, матн тарихи фақат матннинг аслиятини аниқлаш, уни тўғри ўқиш, хаттӣй, полиграфик хусусиятларини ўрганиш, қўлёзмаларни муқояса қилиш, илмӣй-танқидӣй матн яратиш, матнни нашр этиш каби масалалар билангина чекланиб қолмайди. Энг муҳими, бунда матн тарихи бевосита ва билвосита ички ва ташқи маълумотлар асосида ўрганилмоғи жоиз. Бинобарин, Навоий асарларини матний тадқиқ этишнинг оригинал усули инкишофи Ғ. Фулом шоирлик тахайюлотининг кучи ҳамда Шарқ тиллари ва адабиётининг чуқур билимдони эканлиги билан белгиланади.

«Фарҳод ва Ширин» достони Навоийнинг машҳур достонларидан биридир. Улуғ мутафаккир илғари сурган илғор ғоялар бизнинг давримизда янада ўз қадр-қимматини топмоқда. Бироқ уйғониш даври адабиётининг йирик намояндаси Шекспир асарлари матнини ҳозирги инглиз китобхони тўлатўкис тушуна олмагани сингари ҳозирда Навоий асарлари матнини ҳам махсус тайёргарликка эга бўлмаган оддий китобхоннинг ўқиб англаши баъзи бир қийинчиликлар туғдириши табиӣй. Бунга сабаб, биринчидан, орадаги қарӣб олти асрлик давр бўлса, иккинчидан, Навоий асарлари мат-

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

(Меҳрибон ва раҳмли Тангрининг номи билан)

I

Рух қуши ўз сир-асрорин сўзлашга чоғланар экан, уни, аввало, Тангри таолога ҳамду санолар айтиш билан бошлайди. Чунки Худо ўн саккиз минг олам махлуқотларининг бунёдкоридир. У боқий бўлиб, ундан ўзга барча нарсалар фонийдир.

Оллоҳнинг қудратли қалами билан олам аниқ бир тарҳ остида бунёд этилди. У тўққиз фалакни айланувчи қилиб яратиб, унинг сирини англашдан инсон ақл-идрокини қосир этди. Осмонни кеча ва кундуз билан ранг-баранг қилиб, уни қуёшу юлдузлар билан безади. Ойни эса гўё кўк тирноғига менгзадики, ўша тирноқ кишига мудом янги ойни эслатади. Коинот беихтиёр ҳаракатлана бошлади, Ерга эса унинг қурсоғидан жой берди. Ер юзини ёмғир суви билан ювди, натижада ер чангу ғуборлардан тозаланди. Гўё денгиз устида тупроғдан кема ясади. Бу кема мувозанатини сақлаб туриш учун тоғларни лангар тарзида яратди. Қуёш ўтидан сув қайнаб кетмасин, деган мақсадда денгиз юзига буғлардан парда тортди. Сувда мавжуд бўлган қурт ва қушлар ғамини ейишда адолат оламини кўрсатди. Найсон ёмғирига катта шараф ато этди, унинг эҳсони туфайли садаф ичида гавҳар ҳосил бўлди. Дурга у жуда катта қиймат билан ривож берди, оқибатда у тахт аҳлининг тожи учун зебу зийнатга айланди. Ҳамал ойи билан баҳорни бошлаб берди, унинг ўлчовида кеча ва кундуз тенг бўлди. Тонг насимини Исо нафасидек эстириб, боғлардаги барча жонсиз нарсаларга жон бағишлади. Боғаро хилма-хил раъно чечакларни ёйиб, чаман гўзалликларини жилвалантирди. Елга

ҳузурбахш ҳид ато этди, унинг туфайли дарахтларга қайтадан жон кирди. Тонгни оппоқ ранг билан ёритди, шомни мушқин қора либосга ўради. Қуёшни кундузи порлатиб, ойни кечанинг шамига айлантирди. Агар у қуруқлик юзасида ҳар хил ғаройиботларни ёйган бўлса, денгизда эса улар бундан ҳам ортиқроқдир. У даштларда қанча жониворларни яратган бўлса, сувдаги сузувчилари бундан юз баравар кўпдир. Қуюнни дашт аро айлантирган бўлса, сув юзида ҳам гирдобни тўлғантирди. Сувни оловга душман қилиб яратди, шамолни эса тупроққа зид қилди. Яратувчининг қудрати билан ана шу бир-бирига зид тўрт нарса инсон вужудида бир бутун ҳолда бирлашди. Бутун оламини яратишдан мақсад инсон бўлиб, у ҳамма мавжудот ичида тенги йўқдир. Инсон кўнглини турли билимлар хазинаси қилди ва бу тилсимот ичида Оллоҳ ўз пайдолигини пинҳон тутди.

Ажойиб инсон жисми махфий сир хазинаси сифатида ана шу ганж тилсимини, яъни Оллоҳни сақлайди. Бу тилсим жон бўлиб, у ўша хазинада посбонлик қилади. Эй жон! Сенинг шу асно яратилишингга чексиз офарин! Чунки Парвардигор ўз сирларининг хазинасини намоён қилмоқчи бўлганда, уни на само, на ер қабул қилди. Инсондан ўзга жамики жонлию жонсиз мавжудотлар жаҳолатга ботиб, унинг хитобини англамади ва бу сирни қабул этмади. Бинобарин, инсон бошқа барча нарсалардан мумтоз қилиб яратилди ва «Кунту канзан...»⁸ сиридан хабардор этилди. Одамзот бошига тўғри йўлдан бориш тожи кийдирилди, шараф меърожига юксалиш унинг қисмати бўлиб қолди.

⁸ Мен бир махфий хазина эдим (Қуръони Каримдаги «Кунти канзан махфиян фаахбабту ан уърафа ва халақтул-халқа» – «Мен бир хазина эдим, танилмоқни хоҳлаб қолдим, шунда одамларни яратдим», оятига ишора).

Бир-икки ой қаттиқ ишладим шоён,
Юқорида қилдим шарҳини баён.

Кечалар ҳамма ёқ осуда палла,
Гайрат қилиб ишлар эдим баралла.

Имкон қадар ёздим дostonни пухта,
Ниҳоят қўярман охирги нуқта.

Ё Раб, лутфинг билан дoston яратдим,
Шеърият богида бўстон яратдим.

Элнинг кўзига ҳам маҳбуб айлагил,
Катгаю кичикка марғуб айлагил.

Мураккаб бўлса ҳам гарчи бу дoston,
Қушлар тилин улус англасин осон.

Кимки ҳосил қилса ундан муддао,
Лутф этиб Фонийни ҳам қилгай дуо.

Унинг ҳам дуосин қилгин мустажоб,
Ўртамизда асло қолмасин ҳижоб.

Бандалар иши ҳеч бўлмас бехато,
Мен ҳам қилган бўлсам бирон-бир хато,

Ё Раб, лутфинг билан ўзинг афв қилгин,
Барча гуноҳларим ўзинг маҳв қилгин.

Ножўя сўз айтган бўлсам баногоҳ,
Тавбамни қабул қил ўзинг, ё Оллоҳ!

Адабий-бадiiй нашр

АЛИШЕР НАВОИЙ

«ЛИСОН УТ-ТАЙР» ТАВДИЛИ

Муҳаррир
Салоҳиддин АБДУЛХАЙРОВ

Бадiiй муҳаррир
Нигора УМАРҚУЛОВА

Мусаҳҳия
Умаржон ҚОДИРОВ

Компьютерда саҳифаловчи
Дилдора ЖЎРАБЕКОВА

Техник муҳаррир
Умидбек ЯХШИМОВ

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган.

Босишга 20.06.2019 йилда рухсат этилди.

Бичими 84x108 1\32.

Босма табағи 17,0. Шартли босма табағи 28,56.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қоғоз.

Адади 10000 (I завод 3000) нусха. Буюртма № 169.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» МЧЖда чоп этилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

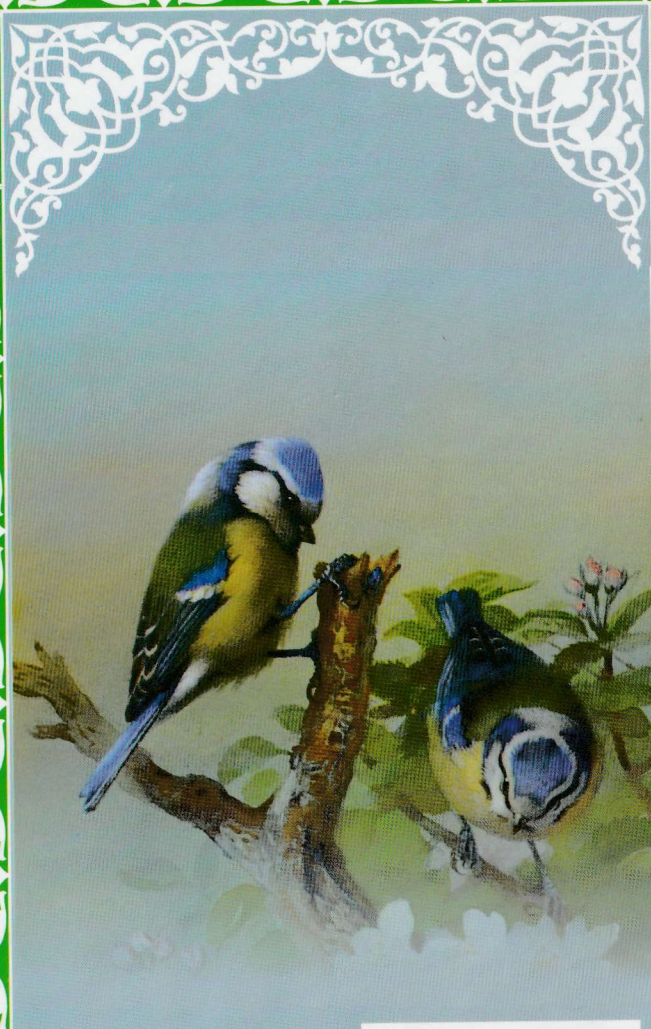
Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими: (78) 147-00-14; (78) 129-09-72.

Маркетинг бўлими: (98) 128-78-43; (93) 397-10-87;

факс: (71) 273-00-14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

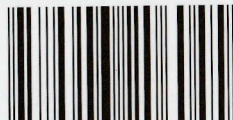

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

www.book.uz

ISBN 978-9943-20-604-5

9 789943 206045